

Трофимович та ін. – Острого: Вид-во Національного у-ту «Острозька академія», 2008. – Вип. 13. – (серія «Історичні науки»). – С. 128-150.

4. Бондарчук В. О. Характеристика про-антиунійної діяльності В.-К. Острозького у «Антиризисі» Іпатія Потія [Текст] / В. О. Бондарчук // Острозький краєзнавчий збірник: збірник наукових праць / ред. кол. М. Манько, М. Данилюк, Т. Глушман, М. Бендюк; Державний історико-культурний заповідник м. Острога; Острозьке краєзнавче товариство «Спадщина» імені князів Острозьких. – Випуск 7. – Острого, 2014. – 378 с.; іл. – С. 22-28.

5. Грушевський М. С. Історія України-Руси [Текст]: у 11 т.,; 12 кн. / М. С. Грушевський. – Київ-Львів, 1907. Перевидання / Ред. кол.: П. С. Сохань (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 1991. – (Пам'ятки історичної думки України). – ISBN 5-12-002468-8. – Т. 5. – 704 с.

6. Дмитрієв М. В. Концепція унії в церковних і державних колах Речі Посполитої кінця XVI ст. [Текст] / М. В. Дмитрієв // Історичний контекст, укладення Берестейської унії і перше поунійне покоління (Матеріали Перших «Берестейських читань. Львів, Івано-Франківськ, Київ, 1-6 жовтня 1994 р). – 1994. – С. 39-101.

7. Слово многоцінне. Хрестоматія української літератури, створеної різними мовами в епоху Ренесансу та Бароко XV-XVIII століть [Текст]: літ.-худож. вид. – в 4 кн: кн. 1. Література епохи ренесансу (друга половина XV-XVI століття). Література раннього бароко (80-ті роки XVI століття – 1632 рік) / упорядкув.: В. Шевчук, В. Яременко. – К.: Аконтіт, 2006. – 800 с. – ISBN 966-8436-07-5.

8. Шевченко В. В. Передберестейський унійний процес 1590-1593 років: мотиви, проблематика, перспективи // Українське релігієзнавство / Гол. ред. А. Колодний. – № 24. – К., 2002. – 117 с. – С. 85-96.

9. Шкрібляк М. В. Роль і місце «світського елементу» у збереженні церковно-релігійного життя православних у постберестейський період [Текст] / М. В. Шкрібляк // Релігія та Соціум. Міжнародний часопис. – 2011. – № 2 (6). – С. 87-95.

10. Франко І. Я. Життя і літературна творчість Іпатія Потія // Зібрання творів у 50 т. / І. Я. Франко. – К.: Наукова думка, 1983. – Т. 39. (Літературно-історичні праці (1883-1890)). – С. 508-533.

Руслан ПІДСТАВКА,
Зоряна МАЗУРАНЧИК

Володіння князів Острозьких: Колодно

Сучасне село Колодно Збарзького району Тернопільської області має тривалу і драматичну історію, витоки якої сягають середини XV ст. В свій час воно знаходилося на етнополітичному кордоні між Волиню і Поділлям, Російською та Австро-Угорською імперією і складалося з наступних частин: Вільховець, Лісовичина, Пеньки, Поляна, Селисько, Витківці і Вали [5]. Останній топонім окреслює територію, де знаходилися оборонні укріплення поселення і городища, яке згодом трансформувалося в замок. Проблема комплексного історико-археологічного дослідження цього городища і замку полягає у майже повній відсутності історіографічного та археологічного матеріалу. Археологічні дослідження на території Колоденського городища-замку ніколи не проводились, що суттєво знижує інформативний матеріал по темі дослідження. Джерела, що прямо чи побічно проливають світло на історію цього, колись відомого укріпленого населеного пункту – «города», є надзвичайно обмежені в повноті інформації, тому з окремих згадок про Колодно в документах чи літописах, доводиться на припущеннях будувати цілісну картину його історії.

Історіографія цього населеного пункту обмежується лише декількома ґрунтовними дослідженнями і розвідками. В хронологічному порядку їх можна розташувати наступним чином. У 1871 р. у Львові був опублікований другий том ґрунтовної праці волинського письменника і краєзнавця Тадеуша Єжи Стецького «Wolny pod wzgledem statystycznym, historycznym i archeologicznym», де описується історія зародження, становлення та занепаду «города Колоден» [8]. Автор проводить також критичний аналіз ряду Хронік та Гербівників, що подають інформацію (іноді на рівні родових легенд) про поселення Колодно, герб Колодин та родовід Колодинських, які до населеного пункту на Збаражчині не мають жодного відношення.

Через два роки волинський священик о. Стефан Барановський у 15-му номері «Волинських єпархіальних відомостей» публікує статтю «Село Колодно Кременецького уезда, как памятник судеб Волыни при короле польском Сигизмунде I» [1]. Автор, на відміну від Т. Стецького, беззаперечно підтримує Каспра Несецького та його версію походження гербу Колодин від населеного пункту Колодно, а власників містечка виводить від Корибу-та Ольгердовича.

В 90-х роках XIX ст. виходить з друку Почаївської друкарні праця священика о. Миколая Теодоровича «Историко-статистическое описание церквей и

приходів Волинської єпархії» [5]. В третьому томі цієї фундаментальної краєзнавчої праці, в межах другого благочинного округу Кременецького повіту, автор описує історію с. Колодно та храмів, що в ньому знаходяться.

З новітніх історико-географічних досліджень Волині взагалі та с. Колодно зокрема, заслуговує уваги праця кременецького історика Володимира Собчука «Від коріння до крони» [4, с. 88]. В розділі, присвяченому місту Колоден виключно на основі документальних джерел прослідковано історію права власності на даний населений пункт, або, як зазначає автор, – «оборонне поселення».

Що стосується початків історії Колодна, то за версією М. Стрийковського та К. Несецького «...вже в XIV ст. знаходимо першу згадку про Колодно: Теодор п'ятий син Дмитра Корибута, внук Ольгерда, втративши після суперечки з королем Ягайлом міста Брацлав, Кременець і Вінницю, обмежений у своєму уділі, залишився тільки при Збаражі, Вишнівці і Колодні з прилеглистями. Син цього Теодора чи Федора – Дашко або Данило від княгині Тверської народжений залишив трьох синів, кожному з яких залишив однаковий наділ. Одному з них, Семенові, дісталися маєтки Колодно, Мшана і Нові Волочиська. Той з Хвеною, княжною Ровенською залишив тільки одну дочку Іліну, за князя Острозького видану...». В родинній генеалогії Вишнівецьких, як зазначає Т. Стецький, читаємо, що «... що шлюб тої дочки Семена князя Збараського з князем Острозьким мав місце в 6771 р., згідно руського календаря і що нею маєток Голодно чи Колодно з великою частиною Збаражчини, дісталися в дім князів Острозьких». Несецький припустив, що «... та Іліна була дружиною князя Василя Острозького, якого Длугош називає «Красним» і який жив біля 1445 р...» [8].

Немає потреби знову розглядати дискусію, так звану, «генеалогічної війни» стосовно походження кн. Несвізьких і, зокрема, предка князів Збараських та Вишнівецьких – кн. Федька, оскільки, нами нещодавно була опублікована стаття, в якій наведено основні моменти цього питання [2]. В документальних джерелах XIV ст. про Збараж, Вишнівець, а, тим більше, про Колодно – немає жодних згадок. Не доведено причетність гербу Колодин до населеного пункту Колодно Збараського району.

Виходячи з цього, першою писемною, документальною згадкою про поселення (відомою на даний час) є Акт поділу маєтків між князями Василем, Семеном і Солтаном – «отчичами і дідичами Збараськими» складений у Луцьку 9 липня 1463 р., згідно з яким «... князю Семену дістався город Колоден і села:...». В кінці грамоти йдеться, що брати мають право збирати «...мита князю Василю в Збаражі – грош, князю Семену в Колодне – грош, а князю Солтану в Вишнівці – пів гроша...» [7]. Аналіз документу дозволяє зробити припущення,

що Колодно (Колоден) того часу було укріпленим «городом» однаковим за таксономічною ієрархією зі Збаражем. Логічно припустити існування в Колодні середини XV ст. – замку, але стосовно матеріалу, з якого він був споруджений (дерево чи камінь), то питання залишається дискусійним. Ми схилиємось до думки, що в Колодні був дерев'яний замок, імовірно, споруджений на місці давньоруського городища XIII-XIV ст., оскільки, в першій половині XV ст. це населений пункт вже фігурує, як місто. Аналогією може служити літописний Збараж, історія якого дещо детальніше досліджена.

Городища цих поселень були зруйновані Батисем, або «розметані» за наказом Бурундая в XIII ст. Після Синьоводської битви та послаблення впливу монголо-татар за панування Коріатовичів укріплення цих міст могли бути відновлені. Однак, якщо у 1474 р. Збараський замок був саме спалений, а не зруйнований ханом Айдорою, то логічно припустити, що ці замки (Збараж і Колодно) були дерев'яно-земляними. Крім того, на відміну від Збаража, в Колодні залишків чи фундаментів мурованого оборонного будівництва не виявлено.

Згідно В. Собчука, внук Федька Несвізького – Семен Васильович, отримавши Колоден, переселився сюди на постійне проживання, оскільки в 1482 р. в документах нащадків уже фігурує, як князь Колоденський [4]. Після його смерті всі маєтки успадкувала єдина донька Настасія, заміжня за князем Семеном Гольшанським, але переважну більшість їх, в т.ч. і Колодно, тримала вдова Марія, відома як княжна Ровенська. Це засвідчує лист львівського старости Станіслава з Ходча 1502 р. великому князю литовському Олександру з проханням веліти князю Гольшанському, як луцькому старості, стримувати підданих своєї теці з маєтків Чернихів, Колоден і Рівне від порушень кордонів Польського королівства [4]. Після Настасії Семенівни, яка померла в кін. 1515 р. або на поч. 1516 р., права на Колоден і решту спадщини її батька перейшли на дочку Тетяну/Ганну, заміжню за Константином Івановичем Острозьким, але вступити в ці володіння вона змогла аж після смерті княгині Ровенської [4].

За твердженням Т. Стецького, від 3 лютого 1518 р. в Луцьких актах знаходиться документ, а зокрема, привілей польського короля Зигмунда I, у якому на вічні часи затверджується право володіння на замки Колодна, Рівного, Козлина і ряду інших за Константином Івановичем князем Острозьким, як спадок по бабці його дружини Марії Семенівни Ровенської та її чоловіка – Семена Васильовича Несвізького [8]. Як подає В. Собчук, у травні 1518 р. монарх підтвердив чоловікові князівни Гольшанської права на замок Колоден (*castrum videlicet Clodno*) із волостю на півдні Волині та інші маєтки, що становили спадщину її батьків.

В 1538 р. володіння вже знаходяться у Юліана Костянтиновича князя Острозького, який записує

їх (в т.ч. і Колодно) дружині кн. Беаті Костелецькій [5, с. 201]. В цьому ж році «по праву кадука» забрав згадані маєтки каштелян краківський Ян Тарнавський, що стало причиною окремого листа-прохання сина короля Зигмунта II до батька про встановлення справедливості. І вже в 1545 р. Колодно знову знаходиться у володінні княгині Беати Острозької, оскільки кременецькі міщани жаліються, що «...в Колодні княгині, дружини Іллі Костянтиновича, від воза беруть 2 гроші мита, коли в грамоті короля Казимира сказано, що «в Колодні не надобно» брати мито з проїзних» [5, с. 202].

Від кн. Острозьких Колодно перейшло до Цетнерів, потім в XVII ст. до Ржевуських [5, с. 202]. Перехід маєтків Колоденського ключа до Свейковських і Грохольських буде розглянуто далі, в контексті спорудження палацу.

Замок в Колодні, першою документальною згадкою про який (castrum Słodno) можна вважати 4 травня 1518 р. [7, с. 171], знаходився поблизу Свято-Михайлівської церкви, перебудованої у 1858 р. зі старої (датування останньої встановити не вдалося) в напрямку на північний-захід. Як зазначає М. Теодорович з посиланням на Луку Рафальського, «...замок знаходився на підвищенні, що має форму неправильного чотирикутника, який простягається приблизно до 15 сажнів в довжину. З однієї сторони цього підвищення, біля його «підосви», знаходився луг, з іншої сторони – яр, а з третьої – імовірно, були рови, тепер (1893 р.) частково зруйновані. Зараз на цьому підвищенні розведений невеликий фруктовий сад, що належить економому власника» (інтерпретація тексту – автора) [5, с. 200-201].

Орографічний аналіз території (на основі кадастрового ортофотоплану [8]) на відстані 115 метрів дерев'яної Михайлівської церкви Колодна дає змогу чітко простежити на підвищенні ділянку узгір'я, у формі трапеції, площею 4573 м², обмежену ровом (Карта 1). Для порівняння наводимо територію городища-замку у Збаражі на Йосифінському кадастрі XVIII ст. (Карта 2). Аналогічні геоморфологічні особливості зосередження замку в Збаражі (урвище з північно-західної та західної сторони до р. Гнізна; рівнинна протилежна сторона з валами слов'янського та давньоруського періодів) наводять на думку, що укріплення у Колодні та Збаражі будувалися приблизно в один і той же період за відповідним зразком.

В 1589 р. Колодно, як і багато інших населених пунктів в околицях Збаража, були спустошені татарською ордою. У 1601 році генеральні возні Волинського воєводства Криштоф Щука і Станіслав Янковський, оглядаючи містечка і села Волині, доповідали Луцькому городському суду, що «...местечка вь року осьмдесят десятом спустошонные: местечко Збаражь..., Кернехов, Колодно до того часу пусты есть и людей в нихъ нимашь». За винятком

Збаразького замку, саме місто і навколишні села були повністю зруйновані і «...до кгрунту от поганства татар спаленные и спустошонные» [5].

М. Теодорович, цитуючи Т. Стецького, твердить, що «...від древнього замку князів Острозьких в Колодні не залишилося й сліду. На вцілілих від нього валах височіє палац поміщика, збудований Свейковським. До нього веде широка, тіниста і велична каштанова алея. Є хороший сад» [5].

Грунтовним дослідженням дослідженням архітектури Колодна, в т.ч. і згаданого палацу, займався Роман Афтаназі. В другій половині XVII ст. за часів короля Яна III Собеського, як зазначає дослідник, в Колодні було зведено мурований замочок, на що вказує кам'яна таблиця, поміщена між середніми вікнами тильної сторони палацу з датою. В палаці до 1914 р. у спеціальному сховку зберігалася реліквія короля (гетьманська булава і велика пачка приватної кореспонденції). На переломі XVIII і XIX ст. на місці замочку Свейковські, які біля 1760 р. придбали Колодно, збудували палац (Рис. 1-3). У 1782-1783 рр. Леонард-Мартін Свейковський, воєвода подільський, збудував в Колодні мурований католицький костел, який закінчив його син Адам (Рис. 4). Останній з родини Володимир Свейковський мав дві дочки, одна з яких, Ольга, була одружена з Стефаном Грохольським з Грицова, яка і успадкувала маєток. Останніми власниками Колоденського ключа (3600 га лісів і луків з 10-ма фільварками) були діти Стефана і Ольги: Зигмунт, Іза і Софія [6, с. 163-164].

Карта 1. Замок в Колодні.

Карта 2. Середньовічний замок у Збаражі.

Література

1. Барановський С. Село Колодно Кременецького уезда, как памятник судеб Волини при короле польском Сигизмунде I / С. Барановский // Волинские епархиальные ведомости, № 15. -1873. – С. 534-545.

2. Підставка Р. Замок у Вишнівці: історія виникнення, становлення та локалізації / Руслан Підставка // Видання НУ «Львівська Політехніка» «Historical and Cultural Studies» Volume 1, № 1. – Електронний ресурс. Точка доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/26039/1/14-69-75.pdf>.

3. Публічна кадастрова карта України. Тернопільська обл., Збаразький район, село Колодно. – Електронний ресурс. Точка доступу: <http://www.map.land.gov.ua/kadastrova-karta>.

4. Собчук В. Від коріння до крони // Дослідження з історії князівських і шляхетських родів Волині XV – першої половини XVII ст. – Кременець, 2014. – 506 с.

5. Теодорович Н. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волинской епархии. – Том 3. – Почаев: тип. Почаевской лавры, 1893.

6. Aftanazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. Tom 5. Województwo Wołyńskie / R. Aftanazy. – Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolinskiх, 1994. – Wyd. II. – 697 s.

7. Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie. T.3 1432-1534. – Lwow. 1890. – S. 171. Електронний ресурс. Точка доступу: <http://www.wbc.poznan.pl/publication/65450>.

8. Stecki T. J. Wołyń pod względem statystycznym, historycznym i archeologicznym/ T. Stecki//T. 2. – Lwów, -1871, – S. 400-407.

9. Wolff Józef. Książowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku/Józef Wolff// Warszawa. – 1895. – 698 s. Електронний ресурс. Точка доступу: <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/docmetadata?id=139252>.

Рис. 1. Фронтальна частина палацу в Колодні.

Рис. 2 і 3. Н. Орда. Палац в Колодні.

Рис. 4. Костел в Колодні.